Számítógépes alkalmazások
Adatbázis-kezelés

Soós Sándor, egyetemi adjunktus

Nyugat-magyarországi Egyetem
Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar
Informatikai és Gazdasági Intézet

E-mail: soossandor@inf.nyme.hu

Sopron, 2015.

Tartalomjegyzék

Miről lesz szó a mai órán?

- adatok, adattáblák, adatbázisok
- tranzakciók, tranzakciókezelés
- zárolás, lock
- relációs adatmodell
- relációs algebra
- relációs adatbázisok
- funkcionális függőség
- redundancia
- anomáliák
- dekompozíció
- adatbázis-tervezés

Outline

Adat és adatbázis

- Az Excellel is kezeltünk adatokat
- Az adatbázis volt?
- Az Excel adatbázis-kezelő?
- Mikor válik az adat adatbázissá?

Az adatbázis

- Vizsgálandó szempontok:
  - Méret
    - elfér az operatív memóriában
    - nem fér el az operatív memóriában
  - Bonyolultság
    - egyszerű, egymástól független adatsorok (Excel)
    - kapcsolatok vannak az adatok között
  - Speciális adattípusok kezelése
    - kép
    - hang
    - videó

Az adatbázis

Mit nevezünk adatbázisnak?

- Az adatbázis azonos minőségű (jellemzőjű), többnyire strukturált adatok összessége, amelyet egy tárolására, lekérdezésére és szerkesztésére alkalmas szoftvereszköz kezel
- Az adatbázis nem azonos az adatbázis-kezelővel!

Adatbázis-kezelő

Mit várunk el egy adatbázis-kezelő rendszertől?

1. Tegye lehetővé új adatbázisok létrehozását, az adatbázis logikai struktúrájának (séma) leírását egy erre alkalmas nyelven (adatdefiníciós nyelv)
2. Tegye lehetővé az adatok biztonságos tárolását
3. Tegye lehetővé az adatok felvitelét, módosítását és törlését (adatmanipuláció nyelv)
4. Tegye lehetővé az adatok lekérdezését (lekérdező nyelv)
5. Legyen lehetőség a különböző műveletek elvégzésének lehetőségét jogosultsági szintekhez kötni
6. Mindez megbízhatóan és hatékonyan működjön akkor is, ha nagy mennyiségű (elvileg „korlátlan”) adatról van szó
7. Mindez megbízhatóan működjön akkor is, ha egyszerre több felhasználó szeretne műveleteket végezni

Egy tipikus példa: Bank

- Adatelemek:
  - ügyfelek: név, cím, jogosultságok
  - bankszámlák: folyószámlák, hitelszámlák, egyenlegek
  - az ügyfelek és a számlák között fennálló kapcsolatok
  - tranzakciók
- Műveletek:
  - új ügyfél létrehozása
  - új számla nyitása
  - számla megszüntetése
  - pénz befizetése
  - pénz kivétele
  - pénz utalása egyik számláról a másikra

Kritikus művelet: Pénz felvétele

- Van egy bankszámla 100 000 Ft-os egyenleggel
- A számlának két tulajdonosa van Zoli és Kati, mindkettőnek van joga pénzt befizetni és kivenni is
- Egy időben bemegy a két tulajdonos két különböző bankfiókba, mindkettő fel akar venni 80 000 Ft-ot
- Mi történik a rendszerben?
  1. Zoli belép a budapesti bankfiókba, kér 80 000 Ft-ot
  2. Az ügyintéző megnézi a számlát, úgy látja van rajta ekkora összeg, elkezdi a kifizetést, megírja a pénztárbizonylatot
  3. Ekkor Kati belép a zalaegerszegi bankfiókba, kér 80 000 Ft-ot
  4. A zalaegerszegi ügyintéző ellenőrzi a számlát, az egyenleg 100 000 Ft, megírja a pénztárbizonylatot
  5. A budapesti ügyintéző kifizeti a pénzt, csökkenti a számla egyenlegét 20 000 Ft-ra
  6. A zalaegerszegi ügyintéző is fizet, csökkenti a számla egyenlegét $-60\,000$ Ft-ra
  7. Mi történt? Miért?

Outline

Tranzakciókezelés

A probléma:

- A probléma oka, hogy megengedtük, hogy bizonyos kritikus műveletek végrehajtása közben mások is végrehajtódjanak, olyanok is, amelyek befolyásolhatják az első művelet eredményét
- Konkrétan: két művelet tudta módosítani a számla egyenlegét egyidőben

A megoldás:

1. Definiáljunk olyan elemi műveleteket, amelyek nem szakíthatók félbe, vagy a teljes folyamat lezajlik, vagy nem történik semmi (Tranzakció, Transaction)
2. Kritikus műveletek elvégzésének idejére zároljuk az adatbázis egyes részeit, hogy másik folyamat ne férhessen hozzá (Zárolás, Lock)

Pénzfelvétel biztonságosan

Az előző pénzfelvétel így néz ki biztonságosan:

1. Zoli belép a budapesti bankfiókba, kér 80 000 Ft-ot
2. Az ügyintéző megnézi a számlát, úgy látja van rajta ekkora összeg, ezért zárolja a számlát és elindít egy pénzfelvételi tranzakciót
3. Ekkor Kati belép a zalaegerszegi bankfiókba, kér 80 000 Ft-ot
4. A zalaegerszegi ügyintéző ellenőrzi a számlát, az egyenleg 100 000 Ft, de a számla zárolt, ezért nem indíthat el egy pénzfelvételi tranzakciót, várakozik
5. A budapesti ügyintéző kifizeti a pénzt, csökkenti a számla egyenlegét 20 000 Ft-ra, ezzel sikeresen befejeződik a tranzakció, feloldjuk a zárolást
6. A zalaegerszegi ügyintéző észleli, hogy újra szabad a számla, de az egyenleg már csak 20 000 Ft
7. Megmondja az ügyfélnek, hogy nincsen 80 000 Ft a számlán

Tranzakció

Tranzakció:

- Az idegen szavak szótárában:
  - bankügylet
- Az informatikában:
  - olyan több lépésből álló műveletsor, ami csak egységes egészként hajtható végre
  - vagy lefut az egész tranzakció, vagy nem történik semmi
  - ha a tranzakció elkezdődik, de valamilyen okból nem tud szabályosan befejeződni, akkor a rendszer visszavonja az eddig végrehajtott lépéseket, visszaállítja a tranzakció elindulása előtti állapotot
  - nem csak banki rendszerekben és nem is csak adatbázis-kezelő rendszerekben használjuk

Tranzakciókezelés

```
TRANSACTION BEGIN
...
  a tranzakció lépései
...
if (nincs hiba) then
  COMMIT
else
  ROLLBACK
endif
```

- a programozónak ennyit kell tennie
- a többit elintézi a tranzakciókezelő rendszer

Zárolás – Lock

- Adott egy megosztott erőforrás, amit több felhasználó szeretne használni, de egy időben csak az egyik férhet hozzá
- Pl. közös nyomtató, egy fájl a fájlszerveren, egy rekord az adatbázisban, ...
- Minden felhasználó a következőképpen használja az erőforrást:

```
...
ERŐFORRÁS LOCK
...
  az erőforrás használata
...
ERŐFORRÁS UNLOCK
...
```


Zárolás – Lock

- nagyon fontos, hogy ha egyszer zároltunk egy erőforrást, akkor azt fel is szabadítsuk
- ha elmarad, akkor senki nem fog tudni hozzáférni az erőforráshoz, rendszergazdai beavatkozásra van szükség
- kombináljuk a két megoldást, egy tranzakcióban használjuk az erőforrásokat

```
TRANSACTION BEGIN
  ERŐFORRÁS LOCK
    az erőforrás használata
  ERŐFORRÁS UNLOCK
if (nincs hiba) then
  COMMIT
else
  ROLLBACK
endif
```


Adatbázis-kezelő rendszerek típusai

- hierarchikus
- hálós
- relációs
- objektumorientált
- deduktív

Napjainkban a relációs adatmodell és az erre épülő adatbázis-kezelő rendszerek a legelterjedtebbek

Ezzel fogunk megismerkedni

Outline

Relációs adatmodell

- E. F. Codd:
  A relational model of data for large shared data banks.
  Communications of the ACM, 13 (1970), 377-387.
- A felhasználó számára táblázatok (relációk) formájában jeleníti meg az adatokat
- A relációkkal relációs algebrai műveleteket végezhetünk
  - Descartes-szorzat ($\times$)
  - Halmazelméleti unió ($\cup$)
  - Halmazelméleti különbség ($\setminus$)
  - Kiválasztás, szelekció (K)
  - Vetítés, projekció (V)

Relációk példa

Alaprelációk

r_1	Vezetéknév
1	Kovács
2	Szabó

r_2	Keresztnév
1	János
2	István
3	Zoltán

Direktszorzat: $r_3 = r_1 \times r_2$

r_3	Vezetéknév	Keresztnév
1	Kovács	János
2	Kovács	István
3	Kovács	Zoltán
4	Szabó	János
5	Szabó	István
6	Szabó	Zoltán

Relációk példa

Alaprelációk

r_1	Vezetéknév
1	Kovács
2	Szabó

r_2	Keresztnév
1	János
2	István
3	Zoltán

Unió: $r_4 = r_1 \cup r_2$

r_4	Eredmény
1	Kovács
2	Szabó
3	János
4	István
5	Zoltán

Relációk példa

r_3	Vezetéknév	Keresztnév
1	Kovács	János
2	Kovács	István
3	Kovács	Zoltán
4	Szabó	János
5	Szabó	István
6	Szabó	Zoltán

Kiválasztás:

$$r_5 = K_{Keresztnev='Janos'}(r_3)$$

r_5	Vezetéknév	Keresztnév
1	Kovács	János
2	Szabó	János

Vetítés:

$$r_6 = V_{Vezeteknev}(r_5)$$

r_6	Vezetéknév
1	Kovács
2	Szabó

Relációk példa

Ugyanez SQL-ben:

```
SELECT Vezetéknév
FROM Nevek
WHERE Keresztnev = 'János'
```


Hogyan alakítsuk ki a relációkat, táblákat?

- Az adatbázis későbbi használhatósága attól függ, hogy mennyire alaposan terveztük meg az adatbázis szerkezetét
- Ez egy önálló tudományág (Adatbázis-tervezés), de az alapjait mindenkinek érdemes megismernie
- Alapelv: Olyan adatbázist tervezzünk, ami a rendszeres használat során is sértetlen marad!
- Mit jelent a sértetlenség?
  - Úgy kell kialakítani a táblákat, hogy új adatok beszúrása, módosítása, régiek törlése esetén is megmaradjon a logikai szerkezete
  - Az alapvető cél a redundancia csökkentése, lehetőleg teljes megszüntetése
  - Ebben az esetben redundancia alatt nem a szövegszerű ismétlődést értjük, hanem a funkcionális függőség miatt előálló ismétlődést

Outline

Redundancia az adatbázisban

Dolgozók munkahelye

r_{mh}	Dolgozó neve	Cégnév	Mh. város	Irányítószám
1	Molnár Piroska	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
2	Horváth Katalin	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
3	Egerszegi Judit	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
4	Lenti Edit	Soproni Kórház	Sopron	9400
5	Keleti Edina	Soproni Kórház	Sopron	9400

- Jó ez az adatbázis?
- Mi a baj vele?
- Hogyan javítsuk ki?

Redundancia az adatbázisban

Dolgozók munkahelye

r_{mh}	Dolgozó neve	Cégnév	Mh. város	Irányítószám
1	Molnár Piroska	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
2	Horváth Katalin	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
3	Egerszegi Judit	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
4	Lenti Edit	Soproni Kórház	Sopron	9400
5	Keleti Edina	Soproni Kórház	Sopron	9400

- Jó ez az adatbázis?
- Mi a baj vele?
- Hogyan javítsuk ki?

Redundancia az adatbázisban

Dolgozók munkahelye

r_{mh}	Dolgozó neve	Cégnév	Mh. város	Irányítószám
1	Molnár Piroska	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
2	Horváth Katalin	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
3	Egerszegi Judit	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
4	Lenti Edit	Soproni Kórház	Sopron	9400
5	Keleti Edina	Soproni Kórház	Sopron	9400

- Jó ez az adatbázis?
- Mi a baj vele?
- Hogyan javítsuk ki?

Funkcionális függőség

- Egy A jellemző (oszlop) funkcionálisan függ egy B jellemzőtől, ha egy reláció (kitöltött táblázat) minden s és t elemére (sorára), ha s és t értéke megegyezik a B jellemzőn, akkor A értéken is megegyeznek
- Jelölés: $B \rightarrow A$
- Értelemszerűen: $A \rightarrow A$
- Nem kívánatos redundancia: a funkcionális függőség alapján levezethető információ ismételt tárolása
- Ezt kell megszüntetni!
- Miért?

Anomáliák I

Vegyük észre, az r_{mh} relációban:

- [Cégnév] $\rightarrow$ [Mh. város]
- [Cégnév] $\rightarrow$ [Ir. szám]
- [Ir. szám] $\rightarrow$ [Mh. város]

1. Beszúrási anomália
   Tegyük fel, hogy be akarjuk szúrni az r_{mh} táblázatba a következő sort:

r_{mh}	Dolgozó neve	Cégnév	Mh. város	Ir. szám
6	Kelemen Evelin	Zalaegerszegi Kórház	Sopron	7500

Anomáliák II

2. Törlési anomália
   - Tegyük fel, hogy az r_{mh} táblázatban kitöröljük a Soproni Kórház dolgozóit 4., 5. sor
   - Ekkor törlődik a Soproni Kórház címe is (nincs hol tárolni a továbbiakban)!
3. Módosítási anomália
   - Tegyük fel, hogy megváltozik a Soproni Kórház neve, pl. Soproni Erzsébet Kórház
   - Ekkor ezt az egyetlen változtatást a kórház minden dolgozójának sorában el kell végezni

Hogyan lehetne kiküszöbölni ezeket az anomáliákat?

Táblák dekompozíciója

- A funkcionális függőségek mentén bontsuk kisebb darabokra azokat a táblákat, amelyekben redundanciát találunk
- Ha a jellemzők (oszlopok) egy X részhalmaza a séma (tábla) minden jellemzőjét meghatározza, akkor azt mondjuk, hogy X **szuperkulcs**
- Ha X egyetlen jellemzőből áll, vagy nem hagyható el jellemző belőle anélkül, hogy a szuperkulcs tulajdonság sérülne, akkor azt mondjuk, hogy X **kulcs**
- Célszerű minden táblában egy egy tagú kulcsot definiálni, pl. egy sorszámot
- A különböző táblákat ezekkel a kulcsokkal kapcsoljuk össze
- Így tudjuk előállítani az eredeti, összetett táblát

Táblák dekompozíciója

r_{mh}	Dolgozó neve	Cégnév	Mh. város	Irányítószám
1	Molnár Piroska	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
2	Horváth Katalin	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
3	Egerszegi Judit	Zalaegerszegi Kórház	Zalaegerszeg	8900
4	Lenti Edit	Soproni Kórház	Sopron	9400
5	Keleti Edina	Soproni Kórház	Sopron	9400

r_{dolg}	Dolgozó neve	Cég
1	Molnár Piroska	zk
2	Horváth Katalin	zk
3	Egerszegi Judit	zk
4	Lenti Edit	sk
5	Keleti Edina	sk

r_{ceg}	Cégnév	Irsz
zk	Zalaegerszegi Kórház	8900
sk	Soproni Kórház	9400

r_{irsz}	Város
8900	Zalaegerszeg
9400	Sopron

Adatbázis-tervezés

- Gyakorlatban persze nem kell utólag feldarabolni a táblákat
- Eleve olyan táblákat hozzunk létre, amelyekben nincsen redundancia
- Minden táblában csak egyféle, összetartozó adatelemeket sorolunk fel
- Az a jó, ha egy egyszerű mondattal meg tudjuk fogalmazni az egyes táblák tartalmát
  1. Melyik városnak mi az irányítószáma?
  2. Melyik kórház melyik városban található (irányítószámmal)?
  3. Hol dolgoznak az emberek?
- Az nem volt jó tábla, hogy
  - hol dolgoznak az emberek, melyik városban, milyen irányítószám alatt?

Adatbázis-tervezés

- Minden táblában definiálunk egy-egy kulcsot, és ezekkel hivatkozunk rá egy másik táblából
- Így több különböző táblából is használhatjuk a tábla adatait
- Például a fenti példában csak egy helyen kell nyilvántartanunk a városok irányítószámait, és bárhol felhasználhatjuk
- Ezért jelent minőségi változást az adatbázis az adattáblához képest

Befejezés

Köszönöm a figyelmet!